

TORBJÖRN ARONSON:

Moderaterna och det kristna idéarvet

Moderaterna har börjat närma sig de kristdemokratiska partierna på kontinenten och partisekreterare Gunnar Hökmark har förklarat att partiet dessutom är det största i Sverige som är grundat på kristna värderingar. Kristet konservativa värden verkar således vara på väg att få en renässans. Den i det hänseendet kanske viktigaste ideologiska länken bakåt för moderaterna är Gösta Bagge, grundare av Svensk Tidskrift och partiledare 1935–44.

Gösta Bagge (1882–1951) är en av de stora personligheterna i svensk konservatism under 1900-talet. Grundare av och redaktör för Svensk Tidskrift 1911–1932, partiledare, ecklesiastikminister i samlingsregeringen 1939–44, professor i nationalekonomi, grundare av Stockholms socialinstitut, forskningsentreprenör, och sist men inte minst den kanske främste ideologen bland högerens/moderata samlingspartiets ledare. Med sina år för år utgivna tal under partiledartiden (tillsammans uppgående till cirka 1500 sidor) och programskriften *Frihet eller socialism* 1944, lade han en ideologisk grund för den efterkrigstida högern, bl a genom sitt starka försvar av marknadsekonomin utifrån konservativa premisser. En annan central punkt i Bagges argumentation som inte varit lika central hos den efterkrigstida högern är hans kristna konservativa kulturkritik. Den typ av kulturkritik Bagge idkade har varit en viktig del av den politiska förkunnelse som gett de konservativa stora framgångar i USA och Storbritannien under 1980-talet, men har däremot i stort sett lyst med sin frånvaro hos de svenska moderaterna.

Orsakerna kan diskuteras men en sak är klar: Gösta Bagge erbjuder genom sin förening av kristen konservativ kulturkritik och ett samtidigt starkt försvar av marknadsekonomin ett svenskt exempel på denna i utlandet så framgångsrika formel. Bagge verkade dessutom under samma tid som de tidiga kristdemokratiska ideologerna och hävdade många med dem parallella uppfattningar. En större anknytning till denna sida av idéarvet från Gösta Bagge hade måhända besparat moderaterna bildandet av KdS. De båda hu-

Torbjörn Aronson doktorerade på avhandlingen "Konservatism och demokrati" och har skrivit en bok om Gösta Bagges politiska tänkande.

vudpersonerna bakom KdS' bildande, Lewi Pethrus och Birger Ekstedt, var båda högermän under 1950-talet. Särskilt Lewi Pethrus beundrade Gösta Bagge.

Släktraktionerna och Harald Hjärne

Gösta Bagge föddes i en familj där en kristen grundinställning rådde. Farfadern var en kraftfull lantpräst av den gamla stammen och tjänade som kyrkoherde i Långlöt på Öland. Familjetraditionen friggjordes och förstärktes när Bagge kom till Uppsala för att studera under 1900-talets första år. Han kom då under inflytande av professor Harald Hjärne, vars kristna realism och historiesyn påverkade honom. Hjärne försvarade kristen tro och livssyn i bl a de stora religionsdebatterna i Uppsala hösten 1891 och i det berömda Gustaf Adolfs-talet 1892. Hjärne var dessutom en av tidens främsta konservativa ideologer, vars programparoller *försvar och reformer* och *försvaret främst* den moderata högerungdomen gjorde till sina. När Bagge tillsammans med sin vänkrets, den s k juntan (bestående av Eli Heckscher, Herman Brulin, Verner Söderberg m fl), startade Svensk Tidskrift 1911, var det Harald Hjärnes politiska profil man ville föra vidare. Hjärne hade en positiv syn på svensk protestantisk kristendom och dess historiska traditioner, vilken han vidareförde till sina lärjungar, till vilka juntan hörde. Bagge kom under hela sitt liv att dela Hjärnes principiella uppfattning om kristendomen, svensk protestantism och hållbarheten i föreningen kristen tro—vetenskapligt arbete.

Inflytandet från Vitalis Norström

Bagge påverkades också av filosofen och kulturkritikern Vitalis Norström, vars häfte *Hvad vi behöfva. En blick på samtidsens vetande och tro*, Bagge skaffade sig som nybliven student. Norström var ursprungligen boströmian men hade vid 1900-talets början rönt stor påverkan från pragmatism och nykantianism. I politiska sammanhang förespråkade han en

---

Den typ av kulturkritik Bagge idkade har varit en viktig del av den politiska förkunnelse som gett de konservativa stora framgångar i USA och Storbritannien under 1980-talet.

---

blandning av aristokratisk individualism och konservatism. Norströms filosofiska och kulturkritiska analyser förde honom under årens lopp allt närmare den kristna tron. I *Hvad vi behöfva* levererar Norström i pamflettform den nykantianska kritiken av positivismens och materialismens naiva kunskaps- och vetenskapsteori och deras anspråk på att vara världsförklarande. Norström ringar in vetenskapens område med hjälp av nykantianska uppfattningar och går sedan vidare och bestämmer trons område. Vad Bagge framför allt verkar ha tillgodogjort sig från Norström är, som vi skall se, just hans kunskaps- och vetenskapsteoretiska kritik av materialism och positivism och hans försvar av den religiösa tron.

Svensk Tidskrifts kristna profil

Förutom släkttraditionerna var sålunda Harald Hjärne och Vitalis Norström de främsta inspiratörerna till den kristna grundinställning Bagge anslöt sig till och som kom att utgöra en av de viktigaste ingredienserna i hans politiska tänkande. Gång på gång återkommer han i sina tal och skrifter under partiledartiden till en kulturkritik på kristen grund. Några personliga bekännelser är det sällan frågan om, utan argumentationen är insatt i ett ideologiskt sammanhang.

Juntan sökte medvetet en anknytning till den ungkyrkliga rörelsen. Skribenter som Einar Billing och Manfred Björkquist engagerades.

Bagge och juntan började på allvar sin insats i den politiska opinionsbildningen genom medarbetande i tidskriften *Det Nya Sverige* 1907–10. Svensk Tidskrift startades 1911. Kulturkritiken saknas i stort sett hos Bagge under 1910-talet, men då den förekommer är kontinuiteten i uppfattningar mellan denna tid och partiledartiden stora. Det finns exempelvis uttalanden i *Det Nya Sverige* som nästan är identiska med uttalanden Bagge gjorde på 1930-talet. Bagges argumentation under denna tid sysslar mest med tidens politiska sakfrågor, utan direkt eller explicit koppling till den kristna grundinställningen. Däremot är Svensk Tidskrifts allmänna inriktning ett uttryck för Bagges och de övriga juntamedlemmarnas uppfattning.

Juntan sökte medvetet en anknytning till den ungkyrkliga rörelsen. Skribenter som Einar Billing och Manfred Björk-

quist, Sigtunastiftelsens ledare, engagerades. Båda blev senare biskopar. Manfred Björkquist utnämndes till Stockholms förste biskop under Gösta Bagges tid som ecklesiastikminister 1942. Teologiska frågor berördes i en positiv anda och inom en luthersk referensram. Varken Bagge eller de andra i juntan hade vid denna tidpunkt en kristen övertygelse av sådan styrka att den tog sig direkta uttryck i argumentation för kristendomens ställning i samhället. Däremot är den medvetna viljan att knyta kontakter med kristna skribenter och ge rum för artiklar av teologiskt och allmänreligiöst innehålla ett uttryck för Bagges och juntans positiva inställning till kristendomen, särskilt Svenska kyrkan och lutherdomen.

Kritiken av kulturradikalismens filosofiska förutsättningar

Inflytandet från Hjärne och Norström märks när Bagge på 1930-talet tar itu med vad han kallar "den moderna kulturkrisen". En av dess orsaker finner han i föreningen mellan den svenska arbetarrörelsen och kulturradikalismen, vilken lett till en förstelning i förlegade tankebanor för arbetarrörelsen. Socialismens rationalistiska/materialistiska förutsättningar har fått en rad konsekvenser både på det moraliska och på det praktiskt-politiska området, framhåller han bl a i ett tal 1937:

Den verklighetsfrämmande materialism och rationalism, det "förnuftsläseri", som i så hög grad kännetecknat den gamla 80-radikalismen synes alltjämt behärska stora folkrörelser i våra dagar. Rationalismen och materialismen bygger på tron, att människan genom

vetenskapen skulle kunna behärska hela sin omgivning och även förklara tillvarons gåta på ett rationellt sätt. Denna uppfattning är i själva verket ett utslag av en orimlig högfärd. Den moderna vetenskapen har vuxit ifrån dylika föreställningar. Detta gäller icke minst om naturvetenskaperna. Livet är och förblir ett mysterium. De högsta värdena äro oåtkomliga för förnuftet och rationalismen. Det är endast den religiösa erfarenheten, som kan ge livet mening och värde. Rationalismen leder till individens självförgudning och moralisk upplösning.

Uttalandet tecknar den, som Bagge upplevde det, grundläggande motsättningen mellan å ena sidan inomvärldslig rationalism/skepticism och å andra sidan insikten om förnuftets begränsning i kombination med en kristet inspirerad vördnad för livets outgrundlighet. Det är samma motsättning som upptog och engagerade Hjärne och Norström att ta del i samtida livsåskådningsdebatter. Bagge kritiserar den radikala rationalismen/materialismen både från ett vetenskaps- och kunskapsteoretiskt perspektiv och från ett religiöst-etiskt.

80-talets kulturradikalism satte vetenskap i motsats till religion. Bagge menar att det påstådda motsatsförhållandet vilar på en mycket lös grund och ser tvärtom en harmoni mellan tro och vetenskap. Den religiösa tron och de värden som sammanhänger med den är inte hotad eftersom "vetenskapen" inte är benämningen på något alltomfattande system med svar på alla livets frågor. Det påstådda motsatsförhållandet mellan tro och vetenskap har sin grund i rationalismens och mate-

rialismens filosofiska förutsättningar, varin ingår ateism och en överdriven och felaktig uppfattning om människans rationalitet. Bagge framhåller att sann vetenskap är ödmjuk inför den mänskliga förmågans begränsning och att det vid dags dato främst är politiker som är behärskade av den gamla rationalistiska världsbilden och vill lösa samhällets problem i enlighet med den.

Det mänskliga behovet av tro och religion

Bagge betonar, i uttalandet från 1937, att det är i den religiösa erfarenheten som den inre tillfredsställelse finns, som människan söker och "som kan ge livet mening och värde". Det är ett yttrande som både Hjärne och Norström skulle skrivit under på. Den markering Bagge lägger i yttrandet att det *endast* är den religiösa erfarenheten som kan ge livet mening och värde tyder på att han talar utifrån egna erfarenheter. Samtidigt som yttrandet stämmer väl med lärofädernas uppfattningar ger det också uttryck för den klassiskt konservativa; människan är en religiös varelse med ett outrotligt behov av att tillbedja.

Gösta Bagge tar upp människans religiösa behov även i andra sammanhang och pekar på de faror det vakuum innebär, vilket uppstått genom rationalismens destruktiva verksamhet:

Denna falska rationalism har missförstått människans väsen, som är att alltid ha sin tyngdpunkt utanför sig själv, att ha något, som hon älskar, som hon hänger sig åt, som hon vill offra sig för utan hänsyn till egen välmåga eller

egna s k intressen. Den kristne kallar detta att underkasta sig Guds vilja. Den som ej vill göra detta, drivs att underkasta sig något annat utanför sig själv: gruppen, klassen, samhället, staten, rasen; vilket i realiteten vanligen betyder, att det mänskliga, det individuella förintas i kollektivet och det över detta styrandes härskarmakt, att personligheten utarmas och förtorkar.

Förhållandet mellan tro och moral, dvs mellan den kristna tron och ett handlingsmönster bestämt av den judisk-kristna etiken, är det som framför allt intresserar Bagge i hans tal och skrifter.

Bagges uttalande är en parallell till Edmund Burkes uttalande om att människan är obotligt religiös och om hon förnekar det, att hennes behov av tillbedjan kommer att driva henne till mycket värre vidskepligheter än dem de traditionella religionerna innehåller. 1944, när Bagges yttrande gjordes, fanns det många samtida exempel på tesen om hur människans behov av tillbedjan och överlåtelse kan missbrukas av skrupellösa politiker, när väl kristendomen trängts undan av falsk rationalism.

Den kristna tron i kulturkrisens Sverige

Förhållandet mellan tro och moral, d v s mellan den kristna tron och ett handlingsmönster bestämt av den judisk-kristna etiken, är det som framför allt intresserar Bagge i hans tal och skrifter. Det är inte,

som det t ex var för flera av de tidiga konservativa tänkarna som exempelvis De Maistre, Bonald och även Burke, förhållandet mellan Gud och historien, eller förhållandet mellan Gud och samhällsordningen, som intresserar Gösta Bagge utan det är den kristna trons praktiska konsekvenser. Dem kommer han gång på gång tillbaka till.

Sverige i slutet av 1930- och början av 1940-talet är ett land med en begynnande moralupplösning. Det är den verklighetsuppfattning man finner i Bagges tal och skrifter från denna tid. "Kulturkrisen" och upplösningen av "de moraliska grundbegreppen" är för Bagge en följd av den rationalismens/materialismens människosyn som genom kulturradikalismen fått ett ökat insteg i folkdjupet, särskilt ungdomsgenerationen. Kulturkrisen har emellertid inte uppstått av sig själv, den är inte frukten av ett deterministiskt utvecklingsschema, utan en följd av ett medvetet opinionsarbete i konfrontation med de religiösa och moraliska värden Bagge vill främja. Rationalismens och materialismens profeter har i förening med den moderna nöjesindustrin systematiskt arbetat på att frigöra människan från den i västerlandet gängse religiösa och moraliska traditionen. Både den religiösa och den moraliska traditionen har attackerats och båda måste åter byggas upp.

Men när Bagge söker en lösning på kulturkrisen och dess olika yttringar, söker han dem inte i politiska åtgärder eller politiska förslag. En förnyad och stärkt svensk kristenhet är den faktor som för honom ter sig som den kanske viktigaste. En stärkt och förnyad tro hos de enskilda människorna för med sig en upprättelse av moral och kultur. Däri ligger lösningen

på kulturkrisen, även om den inte utesluter andra åtgärder:

Den andliga omdaning av den enskilda människan, en verklig religiös reformation, är därför säkerligen det enda som kan ge västerländsk kultur någon framtidsförhoppning. Men om detta är den arkimediska punkten, kommer det till så mycket annat, som också måste göras?

Protestantiskt fromhetsliv med samhälleliga konsekvenser

Det är, menar Bagge, religionen i sig, det religiösa livet, som är betydelsefullt och som för med sig en rad samhällsuppbyggande konsekvenser. Bagge lägger sig vinn om att anknyta till svenska traditioner av protestantiskt fromhetsliv och dess samhälleliga konsekvenser. Fromhetstraditionernas samhällstillvända sida uppskattas och poängteras av Gösta Bagge. Vid sina tal runt om i landet anknyter han ofta till svenska väckelsestraditioner och väckelseförkunnare, även lokala: Martin Luther, Olaus Petri, Gustaf II Adolf, Lars Levi Læstadius, C O Rosenius och de västsvenska schartauanerna, passerar alla revy.

Den typ av kristendom, svensk prote-

stantisk sådan, som Bagge anknyter till är inte världsfrånvärd och inte heller politiserande. Det andliga livets fördjupande får sociala, etiska och moraliska konsekvenser; det är kontentan av hans utläggningar. Bagge ger aldrig uttryck för en fascination för världsfrånvärd mystisk kristendom lika litet som han uppmanar kyrkan till politisk förkunnelse. Den förkunnelse han vill uppmantra är den djupt

---

Den förkunnelse Bagge vill uppmantra är den djupt religiösa men samtidigt etiskt betingade, dvs den klassiskt protestantiska.

---

religiösa men samtidigt etiskt betingade, dvs den klassiskt protestantiska. Därför använder han uttryck som "verklig religiös reformation", "verklig väckelse", och "andlig omdaning", uttryck som är starkt förknippade med levande protestantisk kristendom.

Gösta Bagges kristendomsuppfattning framstår sålunda som både genomtänkt och väl förankrad i konservativ idétradition. I teologiskt och konfessionellt hänseende rör han sig inom en protestantisk referensram, med anknytning till specifikt svensk fromhet och väckelsekristendom.